

Niepokój a poziom altruizmu

Jacek Śliwak¹

Instytut Psychologii, Katolicki Uniwersytet Lubelski

ANXIETY AND LEVEL OF ALTRUISM

Abstract. The problem discussed in the present article concerns the relation between altruism and anxiety. Altruism is understood here as conscious and voluntary action taken for the benefit of other people, that brings profit to other people, and the acting person does not expect external gratification in return, as giving aid is for him or her value in itself (cf. Śliwak 2001 p.15). The basic goal of the present analyses was to find out if, and to what degree the level of altruism is connected with anxiety. The following hypotheses are proposed: 1. There are differences in the level and structure of anxiety between altruists and non-altruists. 2. People with a higher level of altruism show a lower level of anxiety. 3. The correlations between the level and structure of altruism are different in the populations of women and men. In the studies the following methods were used: the *A-N Questionnaire* compiled by the author, R. B. Cattell's *Anxiety Scale* and, to eliminate the social approval variable, R. Ł. Drwal and J. Wilczyńska's *Social Approval Questionnaire*. The obtained results allow the opinion that non-altruists (N) are characterized by a relatively high anxiety. Altruists (A) getting lower anxiety scores than the N group, are distinguished by a more precise and interiorized philosophy of life, inner organization and harmony, and they have a more integrated personality. In this context anxiety appears more as a peculiar obstacle in the personality to forming an altruist motivation in it. The effect of anxiety on the level of altruism is greater in women than in men.

R. B. Cattell dokonał rozróżnienia pomiędzy lękiem charakterologicznym (tzw. czysty lęk) a reaktywno-sytuacyjnym (lęk jako reakcja na stres). Lęk reaktywno-sytuacyjny jest związany z aktualnie dostrzeganym przedmiotem czy sytuacją lękową, stąd można traktować go jako bliższy pojęciu strachu, choć nie tożsamy z nim. Lęk charakterologiczny jest czymś bardziej wewnętrznym, niezależnym od warunków zewnętrznych; jest spowodowany słabością *ego*, siłą *superego* i naciskami sfery popędowej (Cattell, Scheier, 1967, s. 13-17). Osoba przeżywająca ten rodzaj lęku charakteryzuje się obniżoną sprawnością do przystosowania się, zmęczeniem, nadpobudliwością, napięciem, drażliwością, poczuciem niepewności, brakiem zaufania do siebie, niechęcią do podejmowania jakichkolwiek zadań, zwłaszcza nowych i trudnych. Tak pojęty niepokój ma tendencję do długotrwałego związania się z cechami osobowości i może być opóźnioną reakcją na bardzo odległe konflikty i stresy (por. Łazowski, Płużek, 1985, s. 69).

Według koncepcji poznawczych, powstawanie lęku uzależnione jest od tego, jak osoba zinterpretuje działające na nią bodźce sytuacyjne. W myśl tej koncepcji człowiek dokonuje analizy, oceny i interpretacji docierających doń bodźców. Jeżeli interpretacja sytuacji zawiera poczucie niepewności, zagrożenia to wywołuje to lęk, który może współwystępować z ogólnym stanem beznadziei, niską samooceną czy niezdolnością do zachowania adekwatnego do określonej sytuacji (por. Kubacka-Jasiecka, 1986, s. 256).

Horney (1976, s. 53) pisze, że lęk wywiera duży wpływ na zachowania człowieka. Jeżeli jakaś forma działalności człowieka związana jest z lękiem, to będzie on albo zaburzał tę działalność, albo pozbawiał przyjemności, jaką mogłaby ta działalność dawać. Kępiński (1987, s. 298) stwierdza, że pośrednie działanie lęku powoduje u człowieka wycofywanie się z kontaktów społecznych.

W literaturze podnoszony jest problem powiązania lęku i altruizmu. Przy czym, w dotychczasowych badaniach kierunek tego powiązania nie jest jednoznaczny. Obserwacje dokonane przez Krawczyk (1972) wskazują na to, że lęk może być motywem przyjaznych kontaktów z innymi ludźmi. Jest to tłumaczone tym, że zachowania prospołeczne zabezpieczają osobę przed różnymi przejawami wrogości ze strony otoczenia i dają poczucie więzi i wspólnoty, a to z kolei redukuje zagrożenie. Inaczej mówiąc, w kontekście powyższych założeń osoby altruistyczne powinny charakteryzować się podwyższonym poziomem lęku.

Badania Malewskiej (1965) nad poczuciem zagrożenia i stosunkiem do innych sugerują, że dzieci z dużym poczuciem zagrożenia są w swoich działaniach mniej prospołeczne niż dzieci z małym poczuciem zagrożenia. Potocka – Hoster (1971), nawiązując do badań Malewskiej, stawia hipotezę, że redukując zagrożenie jednostki poprzez zaspokojenie jej potrzeb (brak zaspokojenia potrzeb jest przyczyną zwiększonego poczucia zagrożenia), można wpływać na osobę tak, żeby zachowywała się bardziej altruistycznie. Badania prowadzone przez tę autorkę potwierdziły powyższą hipotezę. Zaspokojenie potrzeb sprzyja przejawianiu zachowań prospołecznych, a ich niezaspokojenie hamuje takie zachowania.

Wpływ lęku na styl komunikowania się podkreślają Grzesiuk i Trzebińska (1978). Według tych autorek, osoby, u których wzrosło zagrożenie poczucia własnej wartości, komunikowały się w sposób bardziej niepartnerski, tzn.

1 Adres do korespondencji: Instytut Psychologii KUL, Al. Raclawickie 14, 20-950 Lublin.

JACEK ŚLIWAK

w sposób, który daje możliwości wykorzystywania innych osób do realizacji własnych zamierzeń. Obniżenie poziomu lęku sprawia, że osoby komunikują się w sposób umożliwiający im wzajemną realizację potrzeb. Problem niniejszego artykułu nawiązuje do przedstawionej dyskusji na temat związku między altruizmem i niepokojem. Przy czym altruizm jest tu rozumiany jako działanie świadome i dobrowolne na rzecz innych ludzi. Działanie takie przynosi korzyść innym osobom, a osoba działająca nie oczekuje w zamian na zewnętrzne nagrody, gdyż działanie pomocne jest dla niej wartością samą w sobie (por. Śliwak, 2001, s. 15). Celem podstawowym niniejszych analiz będzie wyjaśnienie, czy – i na ile – poziom altruizmu łączy się z niepokojem. Poszukiwany będzie kierunek ewentualnego powiązania poprzez analizę poziomu niepokoju i jego strukturę. Podjęty artykuł problem można bardziej szczegółowo przedstawić, nawiązując do przyjętej strategii, w postaci następujących pytań: 1. Czy istnieje różnica w poziomie i strukturze niepokoju między altruistami i niealtruistami. 2. Czy zmienna płci wpływa na zależność między altruizmem a poziomem i strukturą niepokoju. W stosunku do tak postawionych pytań wysunięto hipotezy:

H-1. Między altruistami i niealtruistami istnieją różnice w poziomie i strukturze niepokoju.

H-2. Osoby o wyższym poziomie altruizmu cechuje niższy poziom niepokoju.

H-3. Powiązania poziomu i struktury niepokoju z altruizmem są różne w populacji kobiet i mężczyzn.

METODY I PRÓBKA

W celu rozwiązania problemu i weryfikacji postawionych hipotez zastosowano w niniejszych badaniach następujące metody: Kwestionariusz Altruizmu (A-N) w opracowaniu autora, Arkusz Samopoznania R. B. Cattella oraz Kwestionariusz Aprobata Społecznej R. L. Drwala i J. Wilczyńskiej. Kwestionariusz altruizmu (A-N) służy do pomiaru poziomu altruizmu (por. Śliwak, 1993; Śliwak, Leszczuk, 1994; Śliwak, Szafrńska, 2000; Szymańska, 2000). Pozwala ocenić gotowość do bezinteresownego działania na rzecz innych ludzi bez oczekiwania zewnętrznych wzmocnień.

Kwestionariusz A-N składa się z dwóch części. Pierwsza zawiera dziewięć opowiadań, do których dołączony jest zestaw sześciu gotowych odpowiedzi, wyrażających różne nasilenia postawy altruistycznej (bądź niealtruistycznej). Część druga zawiera osiem opowiadań. Zadaniem osoby badanej jest wyrażenie opinii na 7-stopniowej skali, na ile zgadza się lub nie zgadza się z decyzją podjętą przez bohatera opowiadania. Wynik ogólny jest łączną sumą punktów uzyskanych przez osobę badaną w części pierwszej i drugiej i mieści się w przedziale od 17 do 110.

Trafność kwestionariusza sprawdzano, odwołując się do oceny sędziów kompetentnych. Rzetelność mierzono metodą dwukrotnego badania tej samej grupy osób ($N = 65$) w odstępie czternastu dni. Współczynnik korelacji (r Pearsona) dla całej skali wynosi 0,86, dla części pierwszej 0,87, a dla drugiej 0,75.

Arkusz Samopoznania jest znaną metodą służącą do badania nasilenia i struktury niepokoju. Mierzy niepokój jawny i ukryty. Z niepokoju jawnego osoba zdaje sobie sprawę. W niepokoju ukrytym symptomy są zakamufłowane tak, że jednostka nie uznaje ich za lęk, lecz za przejaw jakichś innych cech osobowości (odczuwanie zazdrości, pragnienie rozpoczynania życia na nowo, odczuwanie złości do ludzi). Bezpośrednim celem badań za pomocą Arkusza Samopoznania jest pomiar niepokoju określonego przez pięć czynników. Są to: 1. (- Q3) – Integracja osobowości, 2. (- C) – Zrównoważenie emocjonalne, 3. (L) – Podejrzliwość, 4. (O) – Skłonność do obwiniania siebie, 5. (Q4) – Silne napięcie psychiczne (por. Cattell, Scheier, 1967, s. 16-17; Łazowski, Płużek, 1985; Siek, 1980 s. 299-306, 1983, s. 290-295).

Obliczenia dla poszczególnych czynników dokonuje się w wynikach surowych, a następnie zamienia na steny, co umożliwia ich porównywanie w poszczególnych skalach. Wyniki w przedziale od 1-3 steny uznaje się za niskie, 4-7 – średnie, a 8-10 – wysokie (por. Cattell, Scheier, 1967, s. 13-17 oraz Cekiera, 1985, s. 157).

Arkusz Samopoznania został przetłumaczony na język polski w 1959 roku przez K. Hirszlą, a jego interpretacji psychologicznej dokonała Z. Płużek. Test odznacza się wysoką trafnością oraz rzetelnością (por. Siek, 1980 s. 312; Cekiera, 1985, s. 103).

Kwestionariusz Aprobata Społecznej (KAS). Badając zachowania altruistyczne należy pamiętać o tym, że wyniki pomiaru narażone są na wpływ zmiennej „aprobata społecznej”. Karyłowski (1982a, s. 30) pisze: „[...] cały obszar, w którego obrębie się tu poruszamy (uczucia i zachowania moralne) jest zmienną tą [potrzeby aprobata społecznej – J. Ś.] silnie nasycony, trzeba więc być tu szczególnie ostrożnym” (por. także Reykowski, 1979, s. 51-52). Stąd w celu wyeliminowania wpływu tej zmiennej (aprobata społecznej) na wyniki badań zastosowano Kwestionariusz Aprobata Społecznej. Autorami Kwestionariusza są Drwal i Wilczyńska (1995), którzy wzorując się na znanej skali Marlowe i Crowne (por. Robinson, Shaver, Wrightsman, 1991), skonstruowali polską wersję skali do pomiaru poziomu aprobata społecznej².

² Ponieważ zasady konstruowania KAS zostały opublikowane (por. Drwal, Wilczyńska, 1995), pominięto ich szczegółowe referowanie w niniejszym artykule.

NIEPOKÓJ A POZIOM ALTRUIZMU

Rzetelność kwestionariusza oceniono za pomocą czterech metod: zgodności wewnętrznej według wzoru Kudera-Richardsona oraz Spearmana-Browna, a następnie równoważności międzypółkowej i stabilności bezwzględnej. Uzyskane współczynniki zawierają się w granicach 0,79–0,90. Jeżeli chodzi o trafność, to – po pierwsze – według opinii dwóch niezależnych grup sędziów (trafność teoretyczna) pozycje kwestionariusza są nasycone treścią aprobaty społecznej. Po wtóre – pozycje KAS pozwalały różnicować skrajne postawy wobec badania (chęć przedstawienia się w jak najlepszym bądź jak najgorszym świetle), co również świadczy o trafności teoretycznej. Innym dowodem świadczącym o teoretycznej trafności KAS jest fakt, że koreluje on dodatnio z podobnymi skalami aprobaty i kłamstwa.

Podsumowując wyniki dotychczasowych badań nad wartością diagnostyczną testu można powiedzieć, że KAS jest rzetelnym i trafnym narzędziem pomiaru zmiennej „aprobata społeczna” i to zarówno w rozumieniu postawy wobec badania, jak i potrzeby aprobaty społecznej.

Badaniami objęto osoby z terenów Lublina, Warszawy, Łodzi, Kielc, Radomia i Krakowa. W sumie przebadano ok. 400 osób, z czego do dalszego opracowania zakwalifikowano wyniki badań 360 osób. Wyłączono badania niekompletne, źle wypełnione, nie spełniające przyjętych kryteriów³. Dodatkowym kryterium, na podstawie którego eliminowano osoby badane, była obecność zmiennej „aprobata społeczna” w wynikach testowych. Osoby, które przejawiały tendencję do zawyżania lub zaniżania wyników, zdecydowano wyeliminować⁴.

Wśród ogółu przebadanych 360 osób nieco więcej było kobiet (52,8%) niż mężczyzn (47,2%). Średnia wieku wszystkich badanych osób wynosi $M = 26,59$, a odchylenie standardowe $SD = 2,69$, natomiast średnia wieku oraz odchylenie standardowe dla kobiet i mężczyzn wynoszą odpowiednio: $M = 26,57$; $SD = 2,71$ oraz $M = 26,62$; $SD = 2,69$.

Biorąc pod uwagę łącznie trzy kategorie wykształcenia średniego (licealne, techniczne i zawodowe), rozkłady procentowe osób ze średnim i wyższym wykształceniem są zbliżone do siebie, z nieznaczną przewagą wykształcenia średniego (wykształcenie średnie – 51,9%; wykształcenie wyższe – 48,1%). Wśród mężczyzn proporcja badanych z wykształceniem wyższym i średnim jest równa po 50,0%.

ANALIZA WYNIKÓW

Analiza uzyskanych wyników⁵ odnosi się najpierw do grup zasadniczych, a następnie do grup szczegółowych (wyodrębnione ze względu na płeć). Wyniki uzyskane przez obie grupy (A i N) w całych profilach i poszczególnych czynnikach oraz niepokoju jawnym, ukrytym i ogólnym prezentuje tabela 1 oraz wykres 1. W pięciu podstawowych czynnikach obie grupy uzyskały wyniki mieszczące się w granicach normy, tj. 4-7 stenów⁶. Najwyższe wyniki – w czynniku Q4, najniższe – w Q3-. Biorąc pod uwagę wszystkie wyniki, grupy zasadnicze różnią się w całych profilach Arkusza Samopoznania na poziomie bardzo istotnym statystycznie (MANOVA: $F = 3,584$; $p < 0,001$).

Tabela 1.

Wyniki analizy wariancji ANOVA i MANOVA dla altruizmu (zmienna zależna) oraz skal Arkusza Samopoznania (zmienna niezależna)

Skale	Altruści (A) (N – 240)		Niealtruści (N) (n – 120)		Różnice (ANOVA)	
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
Q3-	5,21	2,15	5,80	1,98	6,291	0,013

3 Kryterium był wiek, wykształcenie i miejsce zamieszkania. W celu większej jednorodności próbki postanowiono badać osoby w stosunkowo wąskim przedziale wiekowym 22-33 lata, z co najmniej średnim wykształceniem, pochodzące z miasta. Badanie ludzi tylko z miasta związane było ze wstępnym założeniem niniejszego artykułu. Ponieważ wiele badań prowadzonych przez australijskiego badacza Amato (1981a; 1981b; 1983a; 1983b; 1983c) oraz innych autorów (Korte 1980; Korte, Kervy, 1975) wykazało, że pomiędzy mieszkańcami wsi i miast występuje znaczna różnica w poziomie altruizmu, zdecydowaliśmy więc wyeliminować tę zmienną, badając tylko mieszkańców miast. Kryterium wykształcenia przyjęto w związku z użyciem narzędzi psychologicznych, wymagających pewnego poziomu autorefleksji, umiejętności dokonywania ocen na skali oraz posługiwania się metodami kwestionariuszowymi.

4 Wyeliminowano wszystkie osoby badane, które w teście KAS otrzymały wyniki surowe poniżej 4 i powyżej 25 punktów.

5 Interpretację cech osobowości przeprowadzono na podstawie skali stenowej, obliczonej według norm polskich dla kobiet i mężczyzn. Tylko niepokój ukryty (NU) i niepokój jawny (NJ) podawany jest w tabeli i interpretowany na podstawie wyników surowych (por. Matkowski, 1983, s. 416).

6 Cattell i Scheier (1967, s. 13-17) twierdzą, że Arkusz Samopoznania dobrze różnicuje grupy osób normalnych od nerwicowych.

JACEK ŚLIWAK

C-	5,95	2,16	6,55	2,43	5,643	0,018
L	6,63	2,06	7,24	2,06	6,927	0,009
O	6,90	2,03	7,06	1,92	0,479	n.i.
Q4	7,55	2,17	7,70	2,11	0,368	n.i.
NU	17,84	6,11	20,08	5,16	11,903	0,001
NJ	17,44	6,81	18,34	7,85	1,261	n.i.
SN	6,85	1,79	7,58	2,53	10,068	0,002
MANOVA: $F = 3,584$; $p < 0,001$						

Największą różnicę ($F = 11,903$; $p < 0,001$) między altruistami (A) i niealtruistami (N) odnotowuje się w niepokoju ukrytym (NU). Grupa N charakteryzuje się znacznie wyższym niż grupa A poziomem niepokoju ukrytego. Można zatem twierdzić, że osoby niealtruistyczne (N) nie zdają sobie sprawy ze swojego niepokoju, a symptomy niepokoju ukrytego takie, jak zmiany zainteresowań ludźmi, odczuwanie zazdrości czy niemożność pogodzenia się z odmową traktują jako przejawy swoich cech osobowości. Również niepokój ogólny (SN) różni istotnie obie grupy ($F = 10,068$; $p < 0,002$), przy czym średni wynik jest wyższy w grupie N. Daje to podstawę do stwierdzenia, że niealtruści (N), w porównaniu z altruistami (A), mają obniżoną sprawność do przystosowania się, są bardziej nadpobudliwi, napięci, drażliwi, mają poczucie niepewności i niższe zaufanie do siebie. Ponadto cechuje ich większa niechęć do podejmowania jakichkolwiek zadań, zwłaszcza nowych i trudnych. Inne różnice istotne statystycznie między grupami zasadniczymi odnotowuje się w czynnikach: L ($p < 0,009$), Q3- ($p < 0,013$) i C- ($p < 0,018$). We wszystkich tych czynnikach średnie oscylują w granicach 5-7 stenów, ale wyniki grupy A są niższe niż grupy N. Można więc powiedzieć, że altruści charakteryzują się większą ufnością i większym zrozumieniem innych. Ich nastawienie do ludzi jest bardziej ukladne i akceptujące, są łatwiejsi w pożyciu, bardziej otwarci i wrażliwi. W przeciwieństwie do nich przedstawiciele grupy N wydają się bardziej podejrzliwi, nieufni i zazdrośni. Mają tendencję do izolowania się i wycofywania z kontaktów, uważają się za samowystarczalnych. Ponadto mogą ujawniać nieprzyjemne nastawienie do ludzi, krytykanctwo i chłód emocjonalny. W ekstremalnych przypadkach można obserwować u tych osób agresję skierowaną na zewnątrz (L). Drugi czynnik (Q3-) pokazuje, że altruści są bardziej wewnętrznie zintegrowani. Ujawniają większą dojrzałość, siłę woli i samokontrolę, bardziej wytrwale dążą do wyznaczonych celów. W swoich zainteresowaniach są stałe, umieją skoncentrować się na pracy, a jednocześnie – kiedy okoliczności tego wymagają – potrafią się odprężyć. Mają kontrolę nad swoimi emocjami, są bardziej spokojne i zrównoważone. Osobowość niealtruistów (N) jest mniej zintegrowana, brak im silnego „ja”, co może powodować konflikty wewnętrzne. Brak integracji jest wyrazem braku wewnętrznej spójności między akceptowanymi wartościami. Charakteryzują się mniejszą dojrzałością, siłą woli, mniejszą samokontrolą i trwałością zainteresowań. Uzyskany wynik przemawia za mniejszą niż u osób altruistycznych umiejętnością samodzielnego kierowania sobą. Niealtruści skłonni są do marzycielstwa i rozważania „co by było gdyby”. W mniejszym stopniu panują nad sobą i swoimi uczuciami. Czynnik Q3- Cattell uważa za jeden z najważniejszych samodzielnich czynników będących źródłem niepokoju (por. Łazowski, Płużek, 1985, s. 89), a to byłoby zgodne ze stosunkowo wysokim wynikiem SN, uzyskanym przez tę grupę. Trzecim czynnikiem różnicującym grupy zasadnicze na poziomie istotnym statystycznie jest czynnik C-, który bada skłonność do zachowań neurotycznych i wskazuje na słabość struktury *ego*; mówi też o poziomie zrównoważenia i dojrzałości emocjonalnej. Wyniki altruistów przemawiają za większym niż u niealtruistów zrównoważeniem. Czynnik ten zdaje się również sugerować, że grupa N ma obniżoną tolerancję na znoszenie trudności, niepowodzeń i stresu oraz wykazuje skłonność do reakcji gniewliwych, drażliwych. Wyniki uzyskane w pozostałych czynnikach (O, Q4, NJ) nie wskazują na istotne różnice między wyodrębnionymi grupami⁷.

⁷ Przeprowadzona dodatkowo procedura korelacyjna zasadniczo potwierdziła omawiane zależności (por. aneks, tabela 1). Zasadniczo, gdyż wyjątek stanowi tu czynnik Q3-, w którym nie stwierdzono powiązań z poziomem altruizmu. Również i w tej procedurze najsilniejsze powiązania ujawniły się między poziomem altruizmu a niepokojem ukrytym (NU), niepokojem

NIEPOKÓJ A POZIOM ALTRUIZMU

Analizując grupy szczegółowe (por. tabela 2) zauważa się przede wszystkim, że przedstawiony powyżej opis grup zasadniczych A i N jest adekwatny do podgrupy kobiet Akk i Nkk. Ilość i zakres różnic międzygrupowych jest bardzo podobna do tych odnotowanych w grupach głównych. Dodatkowo między kobietami w wyodrębnionych grupach zauważa się różnice w niepokoju jawnym (NJ – $p < 0,007$) – kobiety niealtruistyczne (Nkk) uzyskują średni wynik na tym wymiarze wyższy niż grupa Akk. Oznacza to, że osoby z grupy Nkk bardziej zdają sobie sprawę ze swojego niepokoju. Analiza wariacyjna przeprowadzona na podgrupie mężczyzn pokazała, że żaden z czynników Arkusza Samopoznania nie różnicuje grup na poziomie istotnym statystycznie. Można zatem wnosić, że odnotowane różnice między grupami głównymi na poszczególnych dymensjach Arkusza Samopoznania pochodzą bardziej od kobiet niż mężczyzn⁸.

W celu znalezienia bardziej strukturalnego związku między altruizmem a niepokojem, a także w celu znalezienia odpowiedzi na pytanie, jaki zespół czynników, mierzony Arkuszem Samopoznania i w jakim stopniu najbardziej wyjaśnia poziom altruizmu, zastosowano analizę krokowej regresji wielokrot-

ogólnym (SN) oraz czynnikami C- i L. Powiązania te charakteryzują się znakiem ujemnym, co oznacza, że niski poziom altruizmu wysoko koreluje z niepokojem ogólnym, niepokojem ukrytym, nierównoważeniem emocjonalnym i podejrzliwością.

⁸ Korelacja wyników między tymi dwoma zmiennymi (altruizm i niepokój) w populacji kobiet i mężczyzn (por. aneks, tabela 1) ujawniła – jak się wydaje – ciekawą zależność. W podgrupie mężczyzn odnotowuje się tylko jedną istotną statystycznie zależność między altruizmem i niepokojem i jest to ujemny związek z niepokojem ukrytym (-NU). Tymczasem u kobiet występują bardzo istotne powiązania we wszystkich czynnikach, oprócz jednego (Q4), i wszystkie odznaczają się powiązaniem ujemnym.

JACEK ŚLIWAK

Tabela 2.

Wyniki średnie, odchylenia standardowe i istotność różnic w Arkuszu Samopoznania R. B. Cattella (a) w podgrupie kobiet (Akk: Nkk)

Skala	Altruści (A) (N – 130)		Niealtruści (N) (N – 60)		Różnice (ANOVA)	
	M	SD	M	SD	F	p <
-Q3	5,24	2,28	6,27	1,83	9,429	0,002
-C	5,82	2,10	6,78	2,41	7,824	0,006
L	6,70	2,09	7,49	1,79	6,486	0,012
O	7,07	1,95	7,58	1,62	3,163	n.i.
Q4	8,02	1,90	8,31	1,59	1,139	n.i.
NU	18,39	6,00	21,23	4,30	10,872	0,001
NJ	18,92	6,46	21,68	6,61	7,387	0,007
SN	6,96	1,79	7,87	1,21	12,602	0,000

MANOVA: F- 3.079, df=8, p. <. 003

(b) w podgrupie mężczyzn (Amm: Nmm).

Skala	Altruści (A) (N – 110)		Niealtruści (N) (N – 60)		Różnice (ANOVA)	
	M	SD	M	SD	F	p <
-Q3	5,18	2,01	5,33	2,02	0,220	n.i.
-C	6,10	2,22	6,32	2,46	0,328	n.i.
L	6,55	2,03	6,98	2,29	1,583	n.i.
O	6,71	2,11	6,53	2,06	0,274	n.i.
Q4	7,01	2,35	7,08	2,37	0,039	n.i.
NU	17,19	6,20	18,93	5,71	3,237	n.i.
NJ	15,69	6,82	15,00	7,60	0,367	n.i.
SN	6,72	1,79	7,30	3,36	2,176	n.i.

MANOVA: F – 1,720, df = 8, p < n.i.

nej⁹. Wyniki tych analiz w odniesieniu do grup zasadniczych ilustruje tabela 3. Okazuje się, że altruizm jest powiązany z czynnikiem -C- (niezrównoważenie emocjonalne, słabe *ego*), czynnikiem -L (podejrzliwość) i z niepokojem ukrytym (-NU). We wszystkich wymienionych przypadkach powiązanie ma charakter zależności ujemnej. Siła związku między altruizmem i wyodrębnionymi czynnikami (C-, L) wynosi $R = 0,22$ i łącznie te dwa wymiary niepokoju wyjaśniają 5% zmienności w zakresie altruizmu. Podobny wskaźnik charakteryzuje powiązanie altruizmu z niepokojem ukrytym ($R^2 = 0,5$). Uzyskane wyniki oznaczają, że altruizm wzrasta, gdy obniża się niedojrzałość uczuciowa, niezadowolenie emocjonalne i niska tolerancja na frustrację, a równocześnie wzrasta zaufanie do ludzi i poczucie pewności siebie. Wysokiemu poziomowi altruizmu towarzyszy ponadto obniżenie się poziomu niepokoju ukrytego, a zatem również obecność takich cech, jak większa stałość zainteresowania się ludźmi, mniejsza zazdrość, godzenie się z odmową innych.

9 Krokową regresję wielokrotną przeprowadzono osobno dla 5 czynników Arkusza Samopoznania i osobno dla typów niepokoju, tj. niepokoju jawnego (NJ) i niepokoju ukrytego (NU). Procedura taka podyktowana jest tym, że wskaźniki typów niepokoju (NJ, NU) oblicza się z tych samych danych, co 5 czynników.

NIEPOKÓJ A POZIOM ALTRUIZMU

Tabela 3.

Regresja wielokrotna dla altruizmu (zmienna zależna) względem wyników w czynnikach i typach niepokoju (Arkusz Niepokoju) (zmiennie niezależne) (n – 360)

(a) czynniki niepokoju

Arkusz Samopoznania			
Nazwa skali	$\hat{\alpha}$	t	$p<$
C-	-0,146	-2,80	0,005
L	-0,140	-2,67	0,008
Współczynnik korelacji wielokrotnej: $R = 0,22$ Współczynnik wielokrotnej determinacji: $R^2 = 0,05$ Istotność równania: $F = 8,70$; $p < 0,000$			

(b) typy niepokoju

Arkusz Samopoznania			
Nazwa skali	$\hat{\alpha}$	t	$p<$
NU	-0,228	-4,44	0,000
Współczynnik korelacji wielokrotnej: $R = 0,23$ Współczynnik wielokrotnej determinacji: $R^2 = 0,05$ Istotność równania: $F = 19,70$; $p < 0,000$			

Wcześniejsze analizy wykazały, że inaczej przebiegają różnice w grupach zasadniczych, a inaczej w grupach szczegółowych (kobiety i mężczyźni). Można było zatem oczekiwać, że inne czynniki niepokoju mają wpływ na poziom altruizmu u kobiet, a inne u mężczyzn. Mając to na uwadze, przeprowadzono odrębne analizy regresji wielokrotnej dla podgrup kobiet i mężczyzn (por. tabela 4).

JACEK ŚLIWAK

Tabela 4.

Regresja wielokrotna dla altruizmu (zmienna zależna) względem wyników w czynnikach i typach niepokoju (Arkusz Samopoznania) (zmienna niezależna) w podgrupie kobiet (n – 240) i mężczyzn (n – 120).

(a) czynniki niepokoju

Arkusz Niepokoju							
Kobiety				Mężczyźni			
Nazwa skali	$\hat{\alpha}$	t	$p <$	Nazwa skali	$\hat{\alpha}$	t	$p <$
C-	-0,225	-2,98	0,003	---	---	---	---
Q ₃ -	-0,172	-2,29	0,023	---	---	---	---
Współczynnik korelacji wielokrotnej: $R = 0,33$ Współczynnik wielokrotnej determinacji: $R^2 = 0,11$ Istotność równania: $F = 11,71$; $p < 0,000$							

(b) typy niepokoju

Arkusz Niepokoju							
Kobiety				Mężczyźni			
Nazwa skali	$\hat{\alpha}$	t	$p <$	Nazwa skali	$\hat{\alpha}$	t	$p <$
NU	-0,319	-4,61	0,000	NU	-0,272	-2,91	0,004
				NJ	0,200	2,14	0,034
Współczynnik korelacji wielokrotnej: $R = 0,32$ Współczynnik wielokrotnej determinacji: $R^2 = 0,10$ Istotność równania: $F = 21,25$; $p < 0,000$				Współczynnik korelacji wielokrotnej: $R = 0,22$ Współczynnik wielokrotnej determinacji: $R^2 = 0,05$ Istotność równania: $F = 4,35$; $p < 0,014$			

Jak pokazują tabele, takie postępowanie było uzasadnione, gdyż inne czynniki wyjaśniają procent zmienności poziomu altruizmu u kobiet, a inne u mężczyzn. W podgrupie kobiet dwa czynniki (-C-, -Q₃) okazały się istotne w równaniu regresyjnym i oba odznaczają się zależnością ujemną. Czynniki te wyjaśniają 11% zmienności w zakresie altruizmu kobiet. Powiązanie, również ujemne, z altruizmem kobiet wykazuje także niepokój ukryty (-NU), uzyskując współczynnik wielokrotnej determinacji na poziomie $R^2 = 0,10$. Takie wyniki pozwalają wnioskować, że wyższy poziom altruizmu u kobiet określają w pewnym stopniu takie cechy, jak lepsze przystosowanie wynikające z większego zrównowazenia i dojrzałości emocjonalnej (-C-), większa harmonia i integracja osobowości (-Q₃), stałość zainteresowań innymi ludźmi i mniejsza zazdrość (-NU). Natomiast gdy chodzi o podgrupę mężczyzn, to charakterystyczny wydaje się u nich brak powiązań altruizmu z czynnikami niepokoju, a zarazem powiązanie z typami niepokoju. W pierwszym przypadku jest to ujemne powiązanie z niepokojem ukrytym (-NU), a w drugim pozytywne z niepokojem jawnym (NJ). Te dwa typy niepokoju wyjaśniają w niewielkim zakresie, bo w 5% zmienność wyników w altruizmie mężczyzn. Można zauważyć, że niepokój ukryty pojawia się w równaniu regresyjnym (jako zależność ujemna) zarówno w grupie zasadniczej, jak i w podgrupach kobiet i mężczyzn.

PODSUMOWANIE I DYSKUSJA WYNIKÓW

Wyniki dotychczasowych badań na temat związku altruizmu z niepokojem są niejednoznaczne. Jedni (Krawczyk, 1972) sugerują, że altruizmowi może towarzyszyć podwyższony lęk. Badania innych autorów

NIEPOKÓJ A POZIOM ALTRUIZMU

(Potocka-Hoser, 1971; Grzesiuk, Trzebińska 1978; Jarymowicz 1979; Śliwak, 1996) pokazują, że redukcja lęku zwiększa gotowość do zachowań prospołecznych. W świetle wyników uzyskanych w niniejszych badaniach potwierdzenie zdaje się znajdować ta druga teza, łącząca altruizm z niższym niepokojem oraz niższym poczuciem zagrożenia i napięciem emocjonalnym. Między grupą altruistyczną (A) i niealtruistyczną (N) pojawiły się bardzo istotne różnice statystyczne w zakresie niepokoju. Wyniki analizy wariancyjnej (MANOVA) dowiodły, że uwzględniając wszystkie wymiary niepokoju altruści różnią się od niealtruistów na poziomie bardzo istotnym statystycznie. Różnice te spowodowane są przede wszystkim wyższymi wynikami grupy niealtruistycznej (N). Na osiem czynników niepokoju, które ujmuje Arkusz Samopoznania, w pięciu z nich grupa N uzyskała wyższe wyniki niż grupa A, a stwierdzone różnice (ANOVA) okazały się bardzo istotne statystycznie. I tak, niealtruści charakteryzują się w stosunku do altruistów wyższym poziomem niepokoju ogólnego (SN) i niepokojem ukrytego (NU), niższym poziomem integracji osobowości (Q3-), niższym poziomem zrównoważenia oraz dojrzałości emocjonalnej (-C) i w końcu wyższą podejrzliwością, poczuciem niepewności i zagrożenia oraz brakiem zaufania do ludzi (L).

Odwołując się do wyników krokowej regresji wielokrotnej należy zauważyć, że dwa czynniki: niepokój ukryty i wysokie napięcie wewnętrzne, wchodzące w skład równania regresyjnego, w stosunkowo niewielkim stopniu (7%) tłumaczą wariancję wyników altruizmu.

Szczegółową charakterystykę powyższych zależności przedstawiono wyżej. Podejmując próbę interpretacji bardziej całościowej można zauważyć, że wyniki uzyskane za pomocą Arkusza Samopoznania dają podstawę sądzić, że niealtruści (N) charakteryzują się stosunkowo wysokim niepokojem. Wysoki poziom niepokojem, jak zauważa Prężyńska (1981, s. 153), może łączyć się z brakiem integracji osobowości i z brakiem wyraźnie określonej i zaakceptowanej filozofii życia. Wyższy poziom niepokojem spotyka się również u osób o niższym poziomie wewnętrznej organizacji i harmonii (por. Łazowski, Płużek, 1985, s. 89). Poszukując wyjaśnienia dla związku lęku z niskim altruizmem, można by odwołać się również do opracowań dotyczących nerwic. Jak wiadomo, jedną z bardziej charakterystycznych cech osób neurotycznych jest podwyższony egocentryzm i mała zdolność do zachowań altruistycznych (por. Kępiński, 1987; Kościuch, 1984). Tymczasem – jak pisze Horney (1976) – „[...] odnajdujemy jeden podstawowy czynnik wspólny wszystkim nerwicom, a mianowicie pojawienie się lęków i sposobów obrony przed nimi” (s. 33). Według tej autorki neurotyk po prostu się boi, a to prowadzi do działań obronnych deformujących osobowość i uniemożliwiających jej rozwój.

Przyjmując, że zachowania egocentryczne realizowane są według modelu homeostatycznego, tzn. decydującym motywem jest wyrównywanie braków, to wyższy poziom lęku w grupie niealtruistycznej znajduje również potwierdzenie w rozważaniach Kozieleckiego (1987), który stwierdza: „W strukturze motywacji homeostatycznej szczególną rolę odgrywają emocje negatywne takie jak lęk i zagrożenie” (s. 154).

Są zatem podstawy, aby sądzić, że altruści osiągający niższe wyniki w niepokojem niż grupa N odznaczają się bardziej sprecyzowaną i zinterioryzowaną filozofią życia, wewnętrzną organizacją i harmonią, są bardziej zintegrowani osobowościowo. Taka interpretacja zgodna jest z wnioskami, które wyciąga Rushton (1981, s. 264) ze swoich badań, twierdząc, że altruistyczna osobowość jest bardziej zintegrowana, charakteryzuje się silnym poczuciem skuteczności i powodzenia.

Sugerowany przez Prężyńską (1981) brak integracji osobowości u osób z wysokim lękiem znajduje potwierdzenie także w niniejszych badaniach. Osoby niealtruistyczne uzyskują istotnie wyższy wynik niż altruści w czynniku -Q3, wskazujący na niższą integrację osobowości. Łazowski i Płużek (1985, s. 89) piszą, że osoby uzyskujące niskie wyniki w integracji osobowości mają mniejszą umiejętność samodzielnego kierowania sobą, tendencję do opierania się na innych (wykorzystywania innych?) i szukania u nich pomocy. Taka postawa może jednak wzmagać istniejące wewnętrzne konflikty i utrudniać rozwój dojrzałej osobowości. Stosunkowo wysoki wynik w czynniku -Q3 u niealtruistów „pasuje” do względnie wysokiego wyniku w niepokojem ogólnym (SN), gdyż Cattell uważa czynnik -Q3 za jeden z najważniejszych samodzielnymi czynnikami, powodujących niepokój. Drugiego źródła niepokojem w grupie niealtruistycznej można doszukiwać się w niezrównoważeniu emocjonalnym i dojrzałości emocjonalnej (-C). Między analizowanymi grupami A i N zachodzą bardzo wyraźne różnice w tym czynniku, przy czym wyższy wynik uzyskują niealtruści. Większe niż wśród altruistów niezrównoważenie grupy

JACEK ŚLIWAK

N, obniżona tolerancja na znoszenie trudności, niepowodzeń i stresów, niecierpliwość, zgodne są z tym, co stwierdzili w swoich badaniach nad neurotykami (osoby o podwyższonym egocentryzmie) Łazowski i Płużek (1985, s. 89).

Odnotowane w prezentowanych badaniach istotnie wyższe wyniki grupy N w stosunku do grupy A w paranoidalnej nieufności (L) pokrywają się z rezultatami badań Cattella i Horowitz (por. za: Krebs, 1970), którzy stwierdzili negatywne korelacje między czynnikiem L a altruizmem. Łazowski i Płużek (1985, s. 90) wskazują, że wysoki wynik w czynniku L może przemawiać za tym, że wysoki lęk ogólny jest lękiem charakterologicznym¹⁰, którego przyczyną są zbyt trudne (czasami egocentryczne) cele powodujące chroniczną frustrację. Wysoki wynik niealtruistów w czynniku L wydaje się również zgodny z potoczną intuicją i zdrowym rozsądkiem. Osoby skoncentrowane na sobie, na własnych sprawach zwykle wykazują nieufność do innych ludzi i w obecności innych czują się niepewne i zagrożone.

Charakterystyczne wyniki obserwuje się w podgrupach kobiet i mężczyzn. Przedstawioną wyżej charakterystykę grup zasadniczych – altruistycznej i niealtruistycznej – można odnieść w zupełności do kobiet. Powiązania między altruizmem i niepokojem w populacji kobiet w porównaniu z grupami zasadniczymi, oceniane ilościowo, są bardzo podobne. Bardzo mocny związek między altruizmem i niepokojem u kobiet potwierdziła procedura korelacyjna. Z wyjątkiem czynnika Q4 w pozostałych wymiarach niepokojem stwierdzono bardzo istotne powiązania. Jednakże czynnik Q4 wraz z niepokojem ogólnym (SN) pojawił się w równaniu regresyjnym i oba one wyjaśniają 15% przewidywanej wariancji wyników altruizmu. Brak natomiast wyraźnego związku między tymi dwoma zmiennymi (altruizmem i niepokojem) w populacji mężczyzn. Obliczone współczynniki korelacji w tej podgrupie dowiodły, że istnieje tylko jeden istotny związek, a jest nim ujemne powiązanie altruizmu z niepokojem ukrytym. Znacznie mniejszy związek altruizmu z niepokojem w podgrupie mężczyzn znajduje odbicie w stosunkowo niewielkim wskaźniku przewidywanej dyspersji (7%). Widać zatem, dosyć jednoznacznie, że wpływ niepokojem na poziom altruizmu jest większy u kobiet niż u mężczyzn. Można sądzić, że ujawnione różnice w czynnikach niepokojem między grupami głównymi A i N są pochodnymi różnic w podgrupie kobiet. Podsumowując można wnosić, że podwyższony niepokój łączy się przede wszystkim z brakiem altruizmu. W tym kontekście niepokój jawi się bardziej jako swoista przeszkoda w osobowości dla formowania się w niej motywacji altruistycznej. Sam altruizm, jego rozwój, zakłada istnienie w osobowości dwu czynników: jednego „negatywnego”, drugiego pozytywnego. Pierwszy polegałby właśnie na usunięciu z osobowości owej przeszkody, jaką byłaby jej niedojrzałość połączona z niepokojem. Drugi łączy się zapewne z pozytywnie oddziałującą motywacją, której identyfikacja wykracza już poza ramy niniejszego artykułu.

BIBLIOGRAFIA

- Amato, P. R. (1981a). The effects of environmental complexity and pleasantness on prosocial behavior: A field study. *Australian Journal of Psychology*, 33, 3, 285-295.
- Amato, P. R. (1981b). Urban – rural differences in helping behavior in Australia and the United States. *The Journal of Social Psychology*, 114, 289-290.
- Amato, P. R. (1983a). Helping behavior in urban and rural environments: Field studies based on a taxonomic organization of helping episodes. *Journal of Personality and Social Psychology*, 45, 3, 571-586.
- Amato, P. R. (1983b). The effects of urbanization on interpersonal behavior. Field studies in Papua New Guinea. *Journal of Cross – Cultural Psychology*, 14, 3, 353-367.
- Amato, P. R. (1983c). The helpfulness of urbanites and small town dwellers: A test between two broad theoretical positions. *Australian Journal of Psychology*, 35, 2, 233-243.
- Cattell, R. B., Scheier, I. H. (1967). *Handbook the IPAT Anxiety Scale Questionnaire*. Institute for Personality and Ability Testing, Illinois.
- Cekiera, Cz. (1985). *Toksykomania*. Warszawa: PWN.

10 Cattell odróżnia niepokój neurotyczny (patologiczny), który ma związek z sytuacją lękorodną, i lęk charakterologiczny, który może być związany albo z temperamentem, albo z sytuacją frustrującą (por. Łazowski, Płużek, 1985).

NIEPOKÓJ A POZIOM ALTRUIZMU

- Drwal, R. L., Wilczyńska, J. T. (1995). Opracowanie Kwestionariusza Aprobata Społecznej (KAS). W: P. Brzozowski, P. Oleś (red.), *Adaptacja kwestionariuszy osobowości* (s. 57-66). Warszawa: PWN.
- Grzesiuk, L., Trzebińska, E. (1978). *Jak ludzie porozumiewają się*. Warszawa: Nasza Księgarnia.
- Horney, K. (1976). *Neurotyczna osobowość naszych czasów*. Warszawa: PWN.
- Jarymowicz, M. (1979). *Modyfikowanie wyobrażeń dotyczących „ja” dla zwiększenia gotowości do zachowań prospołecznych*. Wrocław: Ossolineum.
- Karyłowski, J. (1982a). *O dwóch typach altruizmu*. Wrocław: Ossolineum.
- Kępiński, A. (1987). *Lęk*. Warszawa: PZWL.
- Korte, Ch. (1980). Urban-nonurban differences in social behavior and social psychological models of urban impact. *Journal of Social Issues*, 36, 29-51.
- Korte, C., Kervy N. (1975). Responses to altruistic opportunities under urban and rural ditions. *Journal of Social Psychology*, 95, 183-184.
- Kościuch, J. (1984). *Hierarchia wartości w nerwicach i w psychopatii oraz ich zmiany pod wpływem psychoterapii*. Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej.
- Kozielecki, J. (1987). *Koncepcja transgresyjna człowieka*. Warszawa: PWN.
- Krawczyk, M. (1972). Nastawienia egocentryczne i nieegocentryczne a choroba psychosomatyczna. *Zeszyty Naukowe Instytutu Psychologii UW*, 1, 81-142.
- Krebs, D. L. (1970). Altruism – an examination of the concept and a review of the literature. *Psychological Bulletin*, 73, 4, 258-302.
- Kubacka-Jasiecka, D. (1986). Związek między lękiem a agresywnością. W: A. Frańczek (red.), *Studia nad uwarunkowaniami i regulacją agresji interpersonalnej* (s. 255-285). Wrocław: Ossolineum.
- Łazowski, J., Plużek, Z. (1985). Program własnych badań. W: J. Łazowski (red.), *Problemy psychosomatyczne w chorobie wrzodowej żołądka i dwunastnicy I* (s. 64-106). Warszawa: PZWL.
- Malewska, H. (1965). Poczucie zagrożenia a stosunek do innych. *Studia Socjologiczne*, 2, 101-118.
- Matkowski, M. (1983). Arkusz Samopoznania Raymonda B. Cattella (IMPAT Anxiety Scale – Self Analysis Form). *Przegląd Psychologiczny*, 5, 519-536.
- Potocka-Hoser, A. (1971). *Wyznaczniki postawy altruistycznej*. Warszawa: PWN.
- Prężyna, W. (1981). *Funkcja postawy religijnej w osobowości człowieka*. Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL.
- Reykowski, J. (1979). *Motywacja, postawy prospołeczne a osobowość*. Warszawa: PWN.
- Robinson, J. P., Shaver, P. R., Wrightsman, L. S. (1991). *Measures of personality and social Psychology attitudes*. New York: Academic Press Inc.
- Rushton, J. Ph. (1981). The altruistic personality. W: J. Ph. Rushton, R. M. Sorrentino (red.), *Altruism and helping behavior* (s. 251-266). New York: Lawrance Erlbaum Hilsdale.
- Siek, S. (1980). *Osobowość a higiena psychiczna*. Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej.
- Siek, S. (1983). *Wybrane metody badania osobowości*. Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej.
- Szymańska, A. (2000). *Spostrzeżenie interpersonalne a poziom altruizmu*. Lublin (mps pracy magisterskiej).
- Śliwak, J. (1993). Altruizm a religijność człowieka – badania empiryczne. *Roczniki Filozoficzne*, 41, 4, 41-52.
- Śliwak, J. (1996). Altruizm endo-egocentryczny a poziom niepokoju. *Analecta Cracoviensia*, 28, 143-159.
- Śliwak, J. (2001). *Osobowość altruistyczna. Osobowościowe korelaty altruizmu – psychologiczne badania empiryczne*. Lublin: RW KUL.
- Śliwak, J., Król, A. (1989-1990). Poziom altruizmu a poczucie sensu życia. *Roczniki Filozoficzne*, 38-39, 4, 189-210.
- Śliwak, J., Leszczuk, P. (1994). Poziom altruizmu a obraz siebie – badania empiryczne dorastającej młodzieży. *Roczniki Filozoficzne*, 4, 119-164.
- Śliwak, J., Szafrąńska, M. (2000). Poziom altruizmu a przeżywane relacje religijne do Boga. W: T. Doktor, K. Franczak (red.), *Postawy wobec religii. Psychologiczne uwarunkowania i konsekwencje* (s. 161-185). Warszawa: Wydawnictwo Salezjańskie.

JACEK ŚLIWAK

ANEKS

Tabela 1.

Współczynniki korelacji (r) i poziomy istotności (p) altruizmu z czynnikami niepokoju mierzonymi za pomocą Arkusza Samopoznania (podgrupa kobiet i mężczyzn)

Skale arkusza niepokoju	Altruizm					
	Grupa zasadnicza: K + M (N – 360)		Kobiety (N – 190)		Mężczyźni (N – 170)	
	r	p	r	p	r	p
Q3-	-0,036	n.i.	-0,263	0,000	-0,026	n.i.
C-	-0,169	0,001	-0,294	0,000	-0,036	n.i.
L	-0,158	0,003	-0,190	0,009	-0,135	n.i.
O	-0,075	n.i.	-0,204	0,005	0,032	n.i.
Q4	-0,071	n.i.	-0,123	n.i.	-0,038	n.i.
NU	-0,235	0,000	-0,319	0,001	-0,154	0,045
NJ	-0,078	n.i.	-0,229	0,000	0,039	n.i.
SN	-0,150	0,004	-0,328	0,000	-0,106	n.i.